

PAMÁTNÁ KNIHA OLOMOUCKÁ (KODEX VÁCLAVA Z JIHLAVY)

Základní údaje

<i>Název:</i>	Památná kniha olomoucká (Liber civitatis, kodex Václava z Jihlavy).
<i>Datace:</i>	1430–1492, 1528.
<i>Uložení:</i>	Státní okresní archiv Olomouc, fond: Archiv města Olomouc, Knihy, inventární č. 97, signatura 1540.
<i>Rozměry:</i>	26,8 x 37,6 cm.
<i>Dochování, jazyk:</i>	originál, zápisy psány jazykem německým, latinským a českým.
<i>Psací látka, vazba:</i>	Psací látkou knihy památné je středoevropský pergamen. Její vazba, napodobující původní gotickou předlohu, je po moderní převazbě celopergamenová.

Charakteristika knihy

Kodex Václava z Jihlavy patří pro svou vnější reprezentativní úpravu k nejcennějším středověkým knižním rukopisům městského archivu olomouckého a „nesporně zaujímá přední místo i mezi městskými knihami v českých zemích.“¹ Okolnosti vzniku knihy nám osvětlují její úvodní zápisy. V zápisu z roku 1430 popsal Václav z Jihlavy čtyři zavedené městské knihy včetně nejstarší z nich z roku 1343 jako bilanci tehdejšího olomouckého kancelářského knihovnictví. Písař zaznamenal tento výčet knih spolu s výtkou, vztahující se k dosavadní nedostatečné systematičnosti v knihovních zápisech. Tato kancelářská praxe byla postavena do kontrastu s promyšleným vnitřním členěním nové knihy památné, která představovala nejreprezentativnější produkt Václavových reformních zásahů do chodu městské kanceláře². Soupis regestů městských listin obsažených v knize představuje zároveň první náznak organizace městského archivu³.

Kromě úředních záznamů obsahuje památná kniha i zprávy kronikářského charakteru, které dodávají jejímu obsahu širší historický rozměr a vztahují se zejména k době husitské revoluce.

O písmu a písářích knihy

Text knihy je převážně psán gotickou polokurzivou. Poslední zápis z roku 1528 (fol. 25r) je psán německou novogotickou kurzivou⁴.

Na psaní knihy se podílela řada městských písářů olomouckých. Knihu založil písář Václav z Jihlavy (Wenczeslaus de Iglauia) na počátku 30. let 15. století. Byl to on, kdo navrhl strukturu celé knihy a provedl větší část zápisů. Datum Václavova narození není známo a původ přímo z Jihlavy je nejistý, známý zejména z jeho vlastního podání. V pramenech je doloženo Václavovo působení v olomoucké městské kanceláři v letech 1423 – 1442. S jeho jménem jsou spojeny výrazné změny v organizaci kanceláře. Tyto změny dokumentuje především vznik několika nových městských knih včetně popisovaného kodexu, které písář Václav založil. Ačkoliv Václav dosáhl v Olomouci významného postavení, odešel na počátku 40. let 15. století do Brna, kde působil jako písář až do roku 1455 a navázal tu na dílo písáře Jana z poloviny 14. století⁵.

Knihy též obsahuje zápisy dalších písářů, kteří ve Václavově díle pokračovali – Jana Sternbergera z Opavy, (funkci písáře vykonával v letech 1442 – 1445), Augustina Schönfelda (v letech 1446 – 1456), Jana z Černotína (v letech 1457 – 1479), Pavla Rothensela (v letech 1481 – 1502) a Wolfganga Endlicha (v letech 1522 – 1535)⁶.

Výzdoba

V textu knihy se nachází 92 různě velikých, bohatě provedených iniciál, psaných ozdobnou gotickou majuskulou, zejména na počátcích knih, distinkcí a menších oddílů textu. Zlatem jsou zdobeny iniciály zejména na fol. 39va, 272va, zlatem a rozvilinami pak zejména iniciály na fol. 71va, 145va, 209va.

Úvodní část knihy je ozdobena dvěma velkými iluminacemi s figurálními motivy, zachycujícími jednak přísahu městské rady (fol. 11v) a jednak tři trůnící vladaře lucemburského rodu (fol. 1r, krále Václava IV., císaře Karla IV., a markraběte Jošta). Odhlédneme-li od tak komplikovaného problému, jakým je identifikace iluminátora, máme před sebou knižní malbu, která svou kvalitou přesahuje lokální rámec, protože překračuje formální možnosti gotického „krásného slohu“, když si všímá zejména v případě vyobrazení přísahy městské rady reálných detailů a zachycuje se značnou pravděpodobností skutečné rysy zobrazovaných osob. Tyto osoby lze identifikovat jako členy olomoucké městské rady z doby vzniku kodexu v roce 1430 spolu s písařem Václavem z Jihlavy. Trůnící vladaři jsou naopak zobrazeni stylizovaně s důrazem na ceremoniální oděv a vladařské atributy. Je pravděpodobné, že toto odlišení téměř dokumentárního obrazu přísahy od vznešeného námětu vladařského majestátu bylo uměleckým záměrem. Na vyobrazení přísahy zvolené městské rady je zachyceno 11 členů městské rady – 4 konšelé včetně purkmistra, 7 přísežných a fojt. V popředí sedí městský písař, který provádí zápis. V mandorle nad hlavami reprezentantů městské samosprávy je zobrazen Bolestný Kristus, sedící na sféře. Po stranách mandorly klečí dva andělé s nápisovými páskami v rukou. Text na pásce anděla vpravo je zrcadlově obrácen, ale na obou páskách se jedná o tentýž text, deklarující heslo spravedlivého městského soudu: „*Iuste iudicate filii hominum.*“⁷

Popis obsahu knihy

Celý rukopis je složitě vnitřně strukturován. Je rozdělen do čtyř kapitol či knih (libri), které se pak člení na další oddíly (distinciones – sic!). Na horním okraji reverzu každého folia (mimo fol. 1v, 11v a 1v) je červeně nadepsáno číslo kapitoly, na averzu folia na obdobném místě je zapsáno číslo příslušné distinkce. Jednotlivé části rukopisu se věnují základním stránkám městského života. Postihují jeho správní, právní i hospodářský rozměr a zároveň obsahují i cenné historické exkurzy k dějinám města v době vzniku knihy, tj. pro dobu husitskou. Rukopis začíná úvodním rejstříkem celé knihy (fol. 1v). **I. kniha** (fol. 1ra – 57va) obsahuje kromě úvodních zápisů, zdůvodňujících její vznik, zejména registry městských privilegií, zprávy z doby husitské, zprávy o hospodářství města, zásady volby do městské rady, odkazy chudým, malomocným, vdovám a sirotkům. **II. kniha** (fol. 71rb – 135rb) obsahuje mimo jiné popis povinností purkmistra, konšelů, přísežných, fojta, městského písaře, zaměstnanců města, a jejich příjmy. Dále se zde nachází úvaha o neúčinnosti mučení jako důkazního prostředku. Ve II. knize se též nalézá přehled olomouckých cechů i zápisy o prodejkách a kupeckých domů. **III. kniha** (fol. 145va – 209ra) řeší především dědické záležitosti. **IV. kniha** (fol. 209rb – 276va) obsahuje zápisy o „rozmanitých záležitostech“. Náleží sem zejména zápisy o věnu, o vzájemném vzdání statků mezi příbuznými, o závazcích a dlužích, o urovnání různých majetkových sporů. Distinkce o proskripčních a kriminálních kauzách zůstala kromě úvodní obecné stati nevyplněna. Některá folia rukopisu zůstala zcela nepopsána. Z celkového počtu 872 zápisů (bez rejstříků a úvodních předmluv) obsahuje rukopis 358 zápisů latinských, 505 německých a devět českých⁸.

Poznámky:

- 1) František Čáda: *Rukopisy města Olomouce*, Studie o rukopisech 1969, s. 135.
- 2) Vladimír Spáčil: *Počátky, vývoj a osudy olomouckých městských knih*, Okresní archiv v Olomouci 1977, Olomouc 1978, s. 58; SOKA Olomouc, AMO, Knihy, sign. 1540, inv. č. 97, fol. 1rb; Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil (ed.): *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430 – 1492, 1528*, Olomouc 2004, s. 194.
- 3) Vladimír Spáčil: *Počátky městského archivu a městští písaři v Olomouci do 17. století*. AUC-PhilosHist 1, Praha 1992, Z pomocných věd historických X, s. 139.
- 4) Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil: *C. d.*, Olomouc 2004, s. 31 – 32.
- 5) Vladimír Spáčil: *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*, Olomouc 2001, s. 373 – 377; Ludmila Sulitková: *Vývoj městských knih v Brně ve středověku*, Praha 2004, s. 147, 149 a dál.
- 6) Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil: *C. d.*, Olomouc 2004, s. 36 – 39.
- 7) Ivana Dadáková – Marek Perůtka: *Uměleckohistorický rozbor iluminací olomoucké právní knihy Václava z Jihlavy*, Okresní archiv v Olomouci 1978, Olomouc 1979, s. 48 – 57; Josef Krása: *České iluminované rukopisy 13. – 16. století*, Praha 1990, s. 396.
- 8) Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil: *C. d.*, Olomouc 2004, zejména s. 197 a dál.

Bohdan Kaňák